

**ISIHIE ȘI FILANTROPIE
ÎN VIAȚA BISERICII ORTODOXE**

Editor: Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. Constantin Claudiu Cotan

Organizatorii conferinței internaționale:

Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. Constantin Claudiu Cotan

Lect. Univ. Dr. Ionuț Chircalan

Consiliul științific:

Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. Constantin Claudiu Cotan

Lect. Univ. Dr. Ionuț Chircalan

UNIVERSITATEA *OVIDIUS* CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
SFÂNTUL APOSTOL ANDREI

CONSTANTIN CLAUDIU COTAN
- editor -

Conferința internațională
**BISERICA ORTODOXĂ, STATUL
ȘI SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ**
Ediția a IV-a
Constanța, 23-24 mai 2022

ISIHIE ȘI FILANTROPIE ÎN VIAȚA BISERICII ORTODOXE

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

Colecția RELIGIE ȘI FILOSOFIE

Redactor: Gheorghe Iovan

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Imagini copertă din arhiva personală a autorului. Coperta 1: Schitul Prodromu, Sfântul Munte Athos

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

COTAN, CLAUDIU CONSTANTIN

Isihie și filantropie în viața Bisericii Ortodoxe / Constantin Claudiu

Cotan. - București : Editura Universitară, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-1687-2

2

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062816872

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2023

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021.315.32.47

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 07217 CARTE / 0745.200.357

comenzi@editurauniversitara.ro

O.P. 15, C.P. 35, București

www.editurauniversitara.ro

Introducere

Isihasmul este marcă identitară a Ortodoxiei, nu este un curent cultural sau o ideologie, așa cum au fost atâtea care au marcat istoria umanității. Fiind un model de viață, trăirea în isihie face parte din ființa creștinismului. De aceea nu putem să precizăm clar un moment al apariției acestui model de viațuire în liniștea rugăciunii, chiar dacă dovezile patristice și istorice ne prezintă secolele VI-VII ca fiind perioada în care rugăciunea inimii, a pomenirii numelui lui Hristos, era o practică obișnuită în comunitățile monahale. Rugăciunea permanentă este o condiție a vieții în Hristos. Sfântul Apostol Pavel ne îndeamnă la acest model de viață: „Rugați-vă neîncetat. Dați mulțumire pentru toate, căci aceasta este voia lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus, pentru voi. Duhul să nu-l stingeți (1 Tesaloniceni 5, 17-19)”. Vedem astfel importanța prezenței în viața noastră a lucrării Duhului Sfânt prin rugăciune pentru că: „...Tot așa nimeni nu poate să zică: Domn este Iisus, - decât în Duhul Sfânt. Darurile sunt felurite, dar același Duh. Și felurite slujiri sunt, dar același Domn. Și lucrările sunt felurite, dar este același Dumnezeu care lucrează toate în toți. Și fiecăruia se dă arătarea Duhului spre folos (1Cor. 12, 3-10)”. Rugăciunea continuă devine astfel o necesitate în viața celui care se apropie de Dumnezeu ferindu-se de orice păcat prin invitarea lucrării Duhului Sfânt în viața sa: „Rugăciunea lăuntrică neîncetată este chemarea continuă și neîntreruptă a numelui lui Iisus Hristos cu gura, cu mintea și cu inima, închipuindu-ne totdeauna în prezența Lui și cerând milostivirea Lui, în timpul oricărei îndeletniciri, în orice loc, în orice vreme, chiar și în vremea somnului. Ea se rostește cu următoarele cuvinte: *Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!* Și când cineva se va deprinde cu această chemare, atunci va simți o mare mângâiere în a rosti totdeauna această rugăciune, încât nu va mai putea trăi fără ea, iar rugăciunea se va revărsa singură într-însul” (Paulin Lecca, *Mărturisirile sincere către duhovnicul său ale unui pelerin rus cu privire la rugăciunea lui Iisus*, Edit. Sofia, 1998).

De la Sfântul Simeon Noul Teolog, la Sfântul Grigore Palama și mai târziu la Sfântul Nicodim Aghioritul sau Paisie Velicikovschi, trăirea isihastă a fost o permanență în tradiția Bisericii. Dintre reprezentanții neoisihasmului îi amintim alături de Sfântul Nicodim Aghioritul pe învățații monahi rugători Neofit Kavskokalivitul, Athanasios Parios, Cosma

Etolianul și Macarie Notara. Drumul urcă spre Sfântul Vasile de la Poiana Mărului, la Sfântul Paisie Velicikovschi și Sfântul Calinic de la Mănăstirea Cernica. Trăirea în rugăciunea permanentă a radiat în exterior prin dragostea față de cel aflat în lipsă, în suferință și întristare. Isihasmul a adus cu sine o reafirmare a teologiei ascezei, o reconfirmare a filantropiei și o revitalizare a culturii și învățământului. Prin catehezele sale, Sfântul Simeon Noul Teolog urmărea nu numai întărirea evlaviei, a iubirii lui Dumnezeu, ci și actualizarea teologiei patristice în viața monahilor pe care îi îndruma spre apropierea de lumina necreată a cunoașterii lui Dumnezeu în Sfânta Treime. Isihasmul a chemat la această practică nu doar pe călugări ci și pe simpli credincioși dornici de trăirea desăvârșită a iubirii lui Dumnezeu. Neoisihasmul a radiat nu doar către comunitățile monahale din lumea ortodoxă, ci spre întreaga umanitate, pe care a invitat-o, ca prin rugăciune să experimenteze lucrările lui Dumnezeu. Tradiția Răsăritului ortodox oferă astfel umanității o bogăție inepuizabilă.

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Claudiu Cotan,
București, 2023

Cuprins

Introducere	5
1. Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. Constantin Claudiu Cotan, <i>Personalități neoisihaste din spațiul grecesc în secolul al XVIII-lea</i>	9
2. Arhid. Prof. Univ. Dr. Habil. Gelu Călina; Pr. dr. Mircea L. Nincu, <i>Sfânta Cuvioasă Parascheva – icoană a identității românești și model de pelerinaj a credinciosului creștin ortodox</i> ...	18
3. Conf. Univ. Dr. Habil. Ion Gumenâi, <i>Paisie Velicikovski și rugăciunea minții. O retrospectivă mai puțin teologică și mai mult istorică</i>	32
4. Pr. Prof. Univ. Dr. Nechita Runcan, <i>Sântul Paisie de la Neamț, înnoitor al monahismului românesc în secolul al XVIII-lea</i>	45
5. Pr. Conf. Univ. Dr. Marin Cojoc, <i>Universitatea din Constantinopol în contextul disputelor isihaste</i>	64
6. Lect. Univ. Dr. Dumitru Carabaș, <i>Câteva biserici construite în municipiul Constanța în timpul arhiepiscopului Lucian Florea (1990-2000)</i>	81
7. Lect. Univ. Dr. Chircalan Ionuț, <i>Iubirea de vrăjmași - o succintă expunere din perspectivă biblică, patristică și istorică</i>	96
8. Pr. Dr. Adrian Vasilache, <i>Percepția Sf. Grigore Palama și a energiilor necreate în teologia germană. O abordare teologico-terminologică</i>	113
9. Pr. Drd. Gabriel Ciofu, <i>Icoana între sfințenie și sfințire</i>	119
10. Drd. Bogdan Mohor Obreja, <i>Evoluția reprezentărilor Sfântului Mare Mucenic Gheorghe în iconografia ortodoxă</i>	132
11. Pr. Drd. Ionuț Bogdan Văduva, <i>Filantropia formă a iubirii creștine în Biserica Ortodoxă din Dobrogea</i>	142
12. Drd. Luca Bogdan Andrei, <i>Rugăciunea în scrierile lucanice, aspecte biblico-teologice și pedagogice „Principalele rugăciuni prezentate de Sfântul Evanghelist Luca în Evanghelia a III-a”</i>	154

13. Pr. Drd. Marius Balaban, <i>Sfântul Atanasie cel Mare – apărător al Ortodoxiei la mijlocul secolului al IV-lea</i>	164
14. Pr. Drd. Mihai Gheorghe Bretea, <i>Perspective interdisciplinare cu privire la neuroștiințe</i>	177
15. Ieromonah Drd. Constantin Andrei (Arsenie), <i>Datoria față de Dumnezeu și dragostea pentru aproapele în contextul social actual</i>	188
16. Drd. Morcov Elena, <i>Iubirea față de aproapele</i>	198
17. Pr. Drd. Nicolae Nucă, <i>Valoarea literară a Psalmilor mitropolitului Dosoftei al Moldovei</i>	207
18. Pr. Drd. Marinel Pădure, <i>Însemnătatea Sinodului de la Iași (1642) pentru apărarea dreptei credințe și colaborarea mitropolitului Varlaam cu domnitorul Vasile Lupu și mitropolitul Petru Movilă..</i>	216
19. Pr. Drd. Pătrașcu Nicu-Adrian, <i>Fundamentele filosofice ale neopăgânismului</i>	226
20. Pr. Drd. Nicolae Gavrilă, <i>Biserica, Stat și filantropie în contextul crizelor prezentului</i>	240
21. Drd. Silvestru George-Ștefan, <i>Familia creștină între isihia transfiguratoare a iubirii și utopia desfiguratoare a coșmarului neomarxist</i>	252
22. Drd. Voșloban Cătălin-Dumitru, <i>Provocări moral-teologice în cadrul „Raportului Matic” la adresa familiei tradiționale</i>	262
23. Dr. Mihaela Stoicea, <i>Sfântul Grigorie Palama – reprezentant de marcă al tradiției mistice răsăritene</i>	274
24. Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. Constantin Claudiu Cotan, <i>Spiritualitatea creștină din ținuturile Siciliei și Italiei de sud în timpul stăpânirii bizantine</i>	285

Personalități neoisihaste din spațiul grecesc în secolul al XVIII-lea

Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. Constantin Claudiu Cotan,
Universitatea „Ovidius” din Constanța

Abstract: Neo-Hesychasm revitalized religious life in the Orthodox space in the 18th century, when in Western Europe the Enlightenment offered humanity a new perspective on life by promoting reason, human rights and the prospect of building an atheistic society. In the South-Eastern European space, a series of religious personalities of great erudition appear who center human life on the fulfillment of evangelical principles and on the revaluation of the theology of the Holy Fathers. Among these representatives of neo-Hesychasm, we mention Saint Nicodemus the Aghiorite, Neophyte Kavskokalivitos, Athanasios Parios, Cosmas the Aetolian and Macarie Notaras. Alongside them we also see the Enlightenment monks led by Evghenios Voulgaris and Nichifor Theotokis, who are no strangers to the neo-Hesychast current which they certainly appreciated. In this study I will present some of these neo-hesychastic personalities and their role in the revitalization of Orthodox spirituality.

Keywords: church, school, enlightenment, people, sermon, missionary, martyr

Secolul al XVIII-lea a fost o perioadă de renaștere spirituală deși vremurile au fost dificile pentru întreaga Europă amenințată de schimbări politice și sociale majore. În occident asistăm la apariția unei rupturi între Biserică și masa credincioșilor și la un adevărat prozelitism al iluminiștilor care a evoluat într-un anticlericalism violent. Ideile iluministe au pătruns și în spațiul ortodox, dar nu au găsit terenul necesar dezvoltării unui curent antibisericesc¹. Deși mulți dintre ortodocși trăiau în Imperiul otoman, iar o luptă împotriva acestei stăpâniri era imposibilă, totuși marii învățați ortodocși i-au chemat pe credincioși la păstrarea identității ortodoxe. Acești cărturari, cunoscători ai iluminismului occidental, au încercat să păstreze vie credința ortodoxă și să-i lege pe credincioșii ortodocși de Biserică prin redescoperirea scrierilor Sfinților Părinți. Un rol important în dezvoltarea

---

¹ A. Camariano, „Spiritul filozofic și revoluționar francez combătut de Patriarhia Ecumenică și Sublima Poartă”, în *Cercetări literare*, IV, București, 1941, p. 114-138.

unui asemenea parcurs l-a avut atenianul Theofylos Korydaleus (1570-1646), un mare cărturar, care cu sprijinul patriarhul Chiril Lukaris a reorganizat Școala Patriarhală din Constantinopol, transformată în universitate. Această școală a devenit model pentru școlile de la Iași, București, Trapezunt, Patmos și Chios.

Nici domnitorii fanarioți din țările române nu erau străini de acest uriaș demers cultural². Iubitori ai culturii, aceștia au promovat educația și au făcut pași importanți pe drumul modernizării societății românești. În secolul al XVIII-lea reformele au modernizat statele române fanariote, unde s-a făcut simțită deschiderea spre inovație și progres, schimbări la care însă Imperiul otoman a fost puțin receptiv³.

Printre învățații secolului al XVIII-lea putem să pomenim câteva nume foarte cunoscute. Unul dintre aceștia a fost ieromonahului Methodios Anthrakitis (1660-1749), un critic al aristotelismului și al moravurilor clerului, excomunicat și caterisit în 1723, apoi iertat cu toate ca în sufletul său a rămas un judecător aspru al Bisericii. Îi mai amintim pe Ieremia Kabbadias (1693-1766), Antonios Katiforos, protoiereul din Zante, Vikentios Damodos (1700-1752), care făcea mereu apel la rațiune și la judecata personală. Dintre reprezentanții neoisihasmului îi amintim pe Sfântul Nicodim Aghioritul, Neofit Kavskokalivitul, Athanasios Parios, Cosma Etolianul și Macarie Notara. Alături de aceștia vedem și pe călugării iluminați în frunte cu Evghenios Voulgaris și Nichifor Theotokis, care nu sunt străini de curentul neoisihast pe care cu siguranță l-au apreciat, chiar dacă nu s-au sfiit să critice uneori rigorismul exagerat și promovarea unor idei anacronice⁴.

Evghenios Voulgaris și-a dobândit pregătirea intelectuală la Universitatea din Padova. În acest oraș universitar, Vulgaris a studiat limbile străine și matematica cu Giuseppe Suzzi (1701-1764), devenind la rândul său un bun matematician. Patriarhul Chiril al V-lea l-a invitat să predea la Școala Patriarhală de la Constantinopol. Curând l-a numit profesor și conducător al Academiei athonite, aflată în incinta Mănăstirii Vatoped, care fusese condusă până atunci de renumitul teolog Neofit Kavskokalivitul⁵.

---

² Pashalis M. Kitromilides, *Illuminismul neoelen*, trad. Olga Cicanci, Edit. Omonia, București, 2005, p. 34.

³ N. Todorov, „Sur quelques aspects du passage du féodalisme au capitalisme dans les territoires balkaniques de l'Empire Ottoman”, în *Revue des études Sud-Est européennes*, (1963), pp. 103-136.

⁴ Visarion Pașca, „Disputa dintre exponenții mișcării de trezire spirituală din Grecia în secolul al XVIII-lea (tradiționaliști și iluminați)”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Theologia Orthodoxa*, LV/ 2010, nr. 1, p. 247-256.

⁵ Visarion Pașca, „Influența Academiei Athonite în viața bisericească și culturală a Greciei și în Țările Ortodoxe”, în *Tabor*, nr. 12, 2014, p. 38-43.

Numele monahului athonit Neofit Kavsokalivitul se leagă de o frumoasă viețuire monahală, cu înclinație spre teologia ascetică. Cartea sa despre *Deasa împărtașire cu preacuratele lui Histos Taine*, a fost scrisă la Brașov, în 1772, cunoscut fiind faptul că a trăit și activat în București și Brașov între anii 1768-1786. Manuscrisul său se află în Biblioteca Academiei Române. Lucrarea a fost tipărită la Veneția în două ediții, în anii 1777 și 1783, fără însă a se indica numele autorului. De aceea s-a crezut că autorul ei ar fi fost Sfântului Macarie, mitropolitul Corintului sau Sfântul Nicodim Aghioritul. Ediția din 1777 reproduce întocmai manuscrisul monahului Neofit, pe când ediția din 1783 este o prelucrare, mult îmbogățită, de Sfântului Nicodim Aghioritul devenit astfel împreună cu Neofit autor al acestei cărți tipărită de mai multe ori în limba greacă.

Vulgaris a ajuns și la București, apoi în Germania unde a petrecut mai mulți ani (1764-1770). S-a înscris la Universitatea din Halle ca student și auditor al cursurilor matematicianului Johann Andreas Segner. În Leipzig l-a întâlnit pe contele rus Aleksei Orlov (1737-1808) cu care a legat o adevărată prietenie. Recomandat împărătesei Ecaterina a II-a a Rusiei (1762-1798), Vulgaris a ajuns în Rusia. În 1775 Sfântul Sinod de la Moscova l-a numit episcop. La insistențele împărătesei Ecaterina a fost creată o nouă eparhie în Crimeea, de curând cucerită de ruși după înfrângerea Imperiului otoman, locuită de o populație multi-etnică formată de greci, sârbi, albanezi și români. Vulgaris a fost primul arhiepiscop al noii eparhii de Slaviansk și Cherson. Vechiul profesor și-a îndreptat atenția spre educarea tineretului. Pentru aceasta a înființat o școală în incinta propriei sale mănăstiri la conducerea căreia l-a adus pe Nichifor Theotokis, solicitând totodată Sfântului Sinod ajutorul financiar pentru a ridica un seminar teologic. Datorită greutăților în pastorație și dorinței sale de a se dedica studiului a demisionat, propunându-l în locul său pe Nichifor Theotokis, un teolog cu deosebite calități. Împărăteasa Ecaterina a aprobat demisia sa în 1779 și stabilea renumitului mitropolit o pensie anuală considerabilă. Din Poltava s-a stabilit la Cherson, în Crimeea, unde a stat șapte ani. A plecat din Cherson în 1788 și s-a stabilit la Sankt-Petersburg, unde a devenit membru al Academiei imperiale⁶. Evghenie a încurajat permanent tineretul pentru studiu, dar și pentru păstrarea credinței. El este cel care a publicat *Operele* Fericitului Teodoret al Cyrului (Leipzig, 5 vol., 1768–1773) și pe cele ale lui Iosif Bryennios (Leipzig, 2 vol, 1768; vol. 3 în 1784).

Nichifor Theotokis a studiat cu dascălul Ieremia Kabbadias (1693-1781), iar după ce a fost hirotonit diacon în 1749, și-a continuat

---

⁶ Daniel Stiernon, „Eugene Boulgaris”, în *La Theologie byzantine et sa tradition*, vol. II, Turnhout, Brepols Publishers, 2002, pp. 721-736.

studiile la Padova și Bologna. În 1754 s-a reîntors la Corfu, unde a depus o intensă activitate de predicator și a deschis o școală particulară în propria sa casă. Câțiva ani mai târziu, împreună cu vechiul său învățător, a deschis o școală care a atras numeroși elevi.

În 1761, Theotokis a fost invitat de patriarhul ecumenic Ioanichie al III-lea (1761-1763) să-și asume conducerea Academiei athonite. Noul patriarh ecumenic Samuel Hangheris (1763-1768; 1773-1774) l-a numit predicator al Patriarhiei, dar, în anul următor, domnitorul Grigore Ghica al Moldovei l-a chemat la Iași unde a preluat conducerea Academiei domnești, școală în care a predat fizica și matematica. De aici s-a îndreptat spre Leipzig pentru a-și tipări primele sale lucrări importante. Câțiva ani a activat la Constantinopol, Leipzig, Viena și Bratislava. Pentru o scurtă perioadă a mai predate la Academia domnească de la Iași, de unde a plecat spre Poltava la invitația lui Evghenios Voulgaris. După demisia lui Voulgaris, învățatul Theotokis, a fost hirotonit arhiepiscop de Slaviansk și Cherson. A dus mai departe proiectele lui Voulgaris, organizând învățământul, înființând parohii și ridicând biserici.

La 28 noiembrie 1786 Theotokis a fost mutat în Arhiepiscopia de Astrahan și Stavropol, unde a întreprins acțiuni de organizare bisericească. Theotokis s-a retras în 1792 și a fost numit egumen al Mănăstirii Sfântul Daniel de lângă Moscova, continuându-și activitatea cărturărească până la moartea sa⁷. Theotokis a editat *Cuvintele* ascetico-mistice ale lui Isaac Sirul (Leipzig, 1770) și *Catenele* patristice la *Octateuh* (Leipzig, 1772-1773).

Pe lângă cei doi mari teologi, promotori ai raționalismului și ai ideilor iluministe, îl amintim pe isihastul Nicodim Aghioritul, un tradiționalist ortodox, care a învățat carte cu arhimandritul Hrisantos, fratele neomartirului Cosma Etolianul. În 1776, Hrisantos a fost promovat director al Școlii „Sfântul Gheorghe”, întemeiată de Nicolae Mavrogheni în București. La Școala din Smirna, l-a avut ca îndrumător pe Ierotei Voulismas, reorganizatorul acestei școli⁸. În 1770 îl găsim în Naxos, unde a luat cunoștință cu modelul trăire aghioritic⁹. Pe insula Hidra l-a întâlnit pe învățatul mitropolitul Macarie Notara al Corintului. Prin călugării pe care i-a cunoscut în aceste călătorii a descoperit viețuirea și practicile isihaste¹⁰. În 1775 s-a îndreptat pentru totdeauna spre Sfântul Munte, stabilindu-se la

---

⁷ Vasilios Makrides, „Nicephore Theotokes”, în *La Theologie byzantine et sa Tradition*, Turnhout, Brepols Publishers, 2002, pp. 845-846.

⁸ Dimitrie V. Economidis, „Nicodim Aghioritul”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr.1-2, 1941, p. 53-54.

⁹ *Θρησκευτική και ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. IX, Atena, 1966, p. 499.

¹⁰ George S. Bebis, „St. Nicodemus the Hagiorite”, în *Post-bizantine ecclesiastical personalities*, Holly Cross Orthodox Press, Brooklin, Massachusetts, 1978, p. 3.

Mănăstirea Dionisiou. La Athos, Nicodim a început revizuirea *Filocaliei* care a devenit îndrumarul ascetic de referință¹¹. Deși a locuit la Sfântul Munte, Nicodim a ținut corespondență cu mai mulți învățați ai timpului său, fiind un prolific autor și revizuitor al unor opera teologice de valoare¹².

Sfântul Nicodim a alcătuit și o mărturisire de credință *Απολογία πιστεως*, tipărită la Veneția, în anul 1819, în urma unor învinuiri venite din partea călugărilor athoniți¹³. În scrierile sale, ca un răspuns la influențele laice occidentale, a susținut necesitatea studierii Bibliei și a scrierilor patristice ca surse ale înțelepciunii și îndrumare ale vieții¹⁴. Teologia sa este tradiționalistă, păstrătoare a acurateții dogmatice și morale¹⁵. Prin *Filocalie*, Nicodim a reintrodus în viața creștinului ideea posibilității desăvârșirii, susținând necesitatea rugăciunii în urcușul duhovnicesc. Datorită impactului său, *Filocalia* a fost tradusă imediat în limba slavă de către Sfântul Paisie Velicicovschi, principalul reprezentant al isihasmului slavo-român. Prin lucrarea *Războiul nevăzut*, Sfântul Nicodim introduce elemente ale culturii teologice occidentale în mistica orientală, păstrând însă un conținut ortodox¹⁶. De altfel, el a rămas un continuator al trăirii mistice, pregătind în teologie o direcție care va fi aprofundată de urmașii săi¹⁷. Prin teologie s-a alăturat tradiționaliștilor Athanasios Parios, Cosma Etolianul și Macarie Notara. În lucrarea *Noul Martirologiu*, a adus laude sfinților neomartiri care refuzau să se supună asupritorilor otomani mărturisindu-l pe Hristos. În acest martirologiu se găsesc frumoasele însemnări despre neomartirul Cosma Etolianul. În *Viața lui Cosma Etolianul*, ieromonahul Nicodim a conturat importantul său rol în pregătirea spirituală a grecilor pentru împlinirea viitorului unei națiuni.

Sfântul Cosma Etolianul (1714-1779) a fost un misionar care a activat pe teritoriul actual al Greciei, într-o perioadă de grele încercări pentru ortodocși. Populația ortodoxă simțea că întreaga putere de rezistență o primea din cuvintele Evangheliei și slujirea Bisericii Ortodoxe, păstorită de clerici cu frumoasă viețuire creștină. Cosma a învățat la Academia athonită, unde a avut profesori străluciți precum Panaiotis Palama. După

---

¹¹ V. Grumel, „Nicodim l'Agiorite”, în *Dictionnaire de théologie catholique*, tom.11, Paris, 1931, p. 487.

¹² *Θρησκευτική και ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, vol. IX, p. 499.

¹³ Dimitrie V. Economidis, *Nicodim Aghioritul*, p. 61.

¹⁴ Constantin Cavarnos, *Nicodemos the Hagiorite*, Belmont, Massachusetts, 1974, p. 123.

¹⁵ Ioan Moldoveanu, „Sfântul Nicodim Aghioritul (1749-1809) și traducerea operelor sale în România - la 195 de la moartea sa”, în *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 2004, pp. 300-311.

¹⁶ P. Elia Citterio, *Nicodim Aghioritul. Personalitatea - opera - învățătura ascetică și mistică*, Deisis, Sibiu, 2001, p. 339-351, studio introductive - Ioan I. Ică Jr., „Strategii de promovare a Tradiției patristice în epoca modernă: cazul Greciei secolului XVIII”, p. 5-18.

¹⁷ Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge, 1968, p. 158.

închiderea școlii în 1759, Cosma s-a îndreptat către Mănăstirea Filotheu, unde a fost hirotonit ieromonah. În 1760 a ajuns la Constantinopol primind binecuvântarea patriarhului Serafim pentru împlinirea misiunii sale de apărător al credinței. A început propovăduirea Evanghelia în satele din jurul Constantinopolului, dar curând și-a extins aria misionarismului său. În 1775 a revenit la Sfântul Munte Athos, pentru ca în scurt timp să-și înceapă misiunea sa în regiunile Thesalonic și Macedonia. Aria activității sale s-a lărgit mereu, pretutindeni fiind primit cu mare interes de mulțimea credincioșilor. A desfășurat o operă misionară remarcabilă, încurajând botezarea copiilor și pregătirea tinerilor în școli. Perceput ca o amenințare de către autoritățile otomane, a fost martirizat la 24 aug. 1779. Canonizat în anul 1961, neomartirul Cosma este un exemplu de misionar și de educator național, predicile sale fiind un adevărat program de redeșteptare spirituală și națională. Cosma chema la trăirea credinței, la însușirea vieții curate și la hrănirea sufletului cu Sfânta Euharistie și a minții cu textul Evangheliei. În apostolica sa misiune era însoțit de zeci de preoți și călugări care spovedeau poporul și săvârșeau Sfintele Taine. Drumurile dintre localitățile în care ajungea erau înțesate de de mulțimi care îl așteptau cu nerăbdare. Cosma nu a fost doar un propovăduitor al credinței, ci și un misionar al educației pe care o vede ca pe o necesitate în procesul formării unei națiuni.

Ierodiaconul Neofit Kavskokalivitul a declanșat în 1755-1756 controversa teologică a „colivelor”, o dispută pe două teme de practică liturgică: ziua săptămânală de pomenire a morților și ritmul împărtășirii euharistice. După ce Neofit a părăsit Muntele Athos, conducătorul colivarilor a devenit Sfântul Cuvios Atanasie din Paros¹⁸. Născut în 1721 în insula Paros, Atanasie a studiat la școală greacă din Smirna, unde l-a avut dascăl pe Ierotei Dendrino, apoi la Academia athonită, unde i-a avut profesori pe Vulgaris și Neofit. Tânărul ierodiacon s-a alăturat partidei „colivarilor”, părăsind Athosul din cauza disputelor violente, care au determinat închiderea Academiei. Atanasie a activat ca profesor în diverse școli medii din Grecia otomană, fiind un dascăl apreciat. A predate la Tesalonic, în insula venețiană Kerkyra la școala condusă aici de Nichifor Theotokis. După o scurtă perioadă petrecută ca predicator în Mesolonghi, Atanasie revine în 1767 în Tesalonic, de unde pleacă din nou la Athos în 1770¹⁹.

---

¹⁸ Ioan I. Ică Jr. „Împărtășirea continuă pro și contra - o dispută perenă și lecțiile ei”, în *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controverse - mărturiile Tradiției*, Edit. Deisis, Sibiu, 2006, p. 5-88.

¹⁹ Ioan I. Ică jr., *Cuviosul Atanasie din Paros (1721-1813) – un dogmatist „colivar” uitat și teologia sa liturgic-euharistică* în volumul *Omagiu Părintelui Prof. Univ. Dr. h. c. Ioan Ică*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2007, p. 408-432.

Mitropolitul Macarie Notara al Corintului (1731-1806), este un alt reprezentant al neoisihasmului, care după revolta grecilor din 1770 a fost nevoit să-și încheie episcopatul timpuriu și să ducă o viață de monah rătăcitor prin insulele grecești. La începutul lui aprilie 1774, s-a ținut un sobor la Mănăstirea Cutlumuș, la care „colivarii” au trimis o „mărturisire de credință”, redactată în patru puncte de ieromonahul Atanasie din Paros, în care acesta răspunde calomniilor și acuzelor de „inovație” formulate împotriva tradiționaliștilor. Actele adunării au fost trimise la Patriarhia Ecumenică, unde un sinod patriarhal prezidat de patriarhul Sofronie II i-a condamnat pe „colivari” cu depunerea din slujirea preoțească, excluderea din monahism și reducerea lor la starea de simpli laici.

Studiind activitatea oamenilor de cultură greci, se poate observa un paradox: pe de-o parte ei acceptă într-o oarecare măsură cultura occidentală, dar doresc să-și păstreze și vechile tradiții religioase medievale. Biserica a contribuit la păstrarea identității colective, mai cu seamă prin scriitorii ei bisericești care s-au ocupat de prezentarea autenticei viețuiri creștine, făcând din viețile martirilor un instrument care să contribuie la o mișcare politică. Pe de altă parte, Biserica a acceptat o politizare a structurilor ei datorită încercării de a realiza o simfonie cu statul modern care treptat se coagula. Dacă Ortodoxia a știut să nu se lase atrasă de universalitate, care ar fi sporit peste măsură autoritatea centrală și ar fi estompat multiplele legături din micile comunități, ea nu a rezistat în fața ispitei naționale²⁰.

Dacă scriitori precum Athanasios din Paros, Sfântul Nichifor de Chios, Adamantios Korais și Sfântul Nicodim Aghioritul se preocupau de situația culturală a poporului grec, socotind că acesta nu era pregătit pentru a porni lupta de eliberare națională, nu același lucru se observă din *Memoriile* urmașilor lor, Anghelos Gherontas (1785-1862), Neofit Vamvas (1776-1855), Nikolaos Dragoumis (1809-1879), sau în cele ale episcopul Gherman de Patras (1771-1825), care a prezentat mai târziu cu fidelitate luptele grecilor pentru libertate²¹. Fără a avea un stil literar deosebit, Gherman descrie revoluția elenă, având o viziune asupra viitorului națiunii, care depășea cadrul restrâns al gândirii înaintașilor săi. Dacă până la 1821 elementul teologic domina cultura greacă, după aceea își face apariția concepția politico-materialistă asupra societății și a viitorului națiunii elene.

Patriarhul Grigore al V-lea a contribuit și el la renașterea elenismului și la eliberarea Greciei²². Ca diacon, el a dus în Smirna o activitate de

---

²⁰ Alexandru Duțu, „Ideologia naționalistă și politizarea Ortodoxiei”, în *Altarul Banatului*, Anul VII (1996), nr.7-9, p. 16.

²¹ Th.C. Dimaras, *Istoria literaturii neogrecești*, Edit. pentru Literatură Universală, București, 1968, pp. 324-327.

²² Ὁρθόδοξη καὶ ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, vol. IV, pp. 738-739.

redeșteptare spirituală printr-o susținută activitate filantropică, prin predici, prin înființarea unei școli și chiar prin propriul său exemplu de călugăr ascet. A tradus și a corectat lucrarea lui Ioan Pittakion, o exegeză la *Despre preoție* a Sf. Ioan Gură de Aur. Ca patriarh, a refăcut tipografia din Constantinopol și a tipărit *Etica* Sfântului Vasile cel Mare, precum și exegeza la *Hexaïmeron* în limba greaca modernă. Dintre codicii aghioritici tipăriți merită să fie amintit *Intrarea Maicii Domnului*, o lucrare a Sfântului Grigore Palama²³.

Pe patriarhul Grigore I-a interesat în mod special renașterea culturală a poporului grec și pentru acesta s-a îngrijit de o bună pregătire a profesorilor, de organizarea unui sistem școlar, de tipărirea de cărți și înființarea de tipografii. Pentru ca un număr tot mai mare de credincioși să aibă acces la cultura teologică, a încurajat tipărirea cărților într-o limbă cât mai simplă.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Grecia a cunoscut o perioadă de înflorire economică, dar cu toate acestea, Biserica Ortodoxă trecea printr-o perioadă grea, caracterizată de dese schimbări de patriarhi și controlul total al autorităților otomane. Datorită acestui fapt, Grigore al V-lea și-a îndreptat atenția asupra situației bisericești din interiorul și din afara Patriarhiei Ecumenice, încercând să înființeze o bună administrație și să înlăture corupția fanariotă. S-a îngrijit de buna legătură dintre Biserică și credincioși și a interzis hirotonia de preoți fără școală și fără dragoste de rugăciune. Prin statutul său a luat parte totodată la toate disputele canonice și teologice referitoare la căsătorie și la Sfânta Euharistie, la politică și participarea laicilor la problemele bisericești²⁴. În ziua de Paști a anului 1821, după Liturghia Învierii, l-au învinuit de uneltire împotriva sultanului, și i-au cerut să-și renege credința. A fost spânzurat, iar trupul său a fost aruncat în mare. Recuperat din valuri, moaștele sale a fost duse la Odesa. După 50 de ani au fost așezate în catedrala mitropolitană din Atena. Multe s-au scris despre Grigore al V-lea, fie lucruri critice, fie laudative. A fost acuzat că nu a crezut în mișcarea revoluționară și că a încercat să se opună acesteia chiar de la izbucnirea ei. S-a afirmat că moartea sa are mai mult un caracter național decât religios. Cu toate acestea, Sfântul Grigorie al V-lea a arătat curaj în fața morții, dând o mărturisire martirică excepțională în epoca modernă, după o viață dusă în rugăciune și asceză.

În Grecia liberă s-au afirmat o serie de clerici și teologi care au contribuit la procesul de consolidare a trăirii religioase într-o epocă de mari frământări sociale. Evenimentele bisericești au fost dominate de

---

²³ Ὁρησκευτικήκαί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IV, p. 737.

²⁴ Ὁρησκευτική καί ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IV, p. 740.

personalități precum Th. Farmakidis (1784-1860)²⁵, Constantinos Oikonomos (1780-1857)²⁶ și Neofit Vamvas (1776-1857)²⁷. Dificultățile teologice ivite în sânul noii Biserici autocefale au fost viu dezbătute, în speranța găsirii celor mai bune căi de întărire a unității ortodoxe și a moralității poporului. Cultura teologică elenă a contribuit mult la formarea unei conștiințe, prin ridicarea credinței ortodoxe la statutul de atribut național. Realizările politice din secolul al XIX-lea și-au avut începuturile în mărturisirile de credință ale noemartirilor prin sacrificiile cărora s-a redeșteptat sentimentul de jertfă pentru Hristos și Biserica Sa.

---

²⁵ Θρησκευτική και ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. XI, pp. 999-1004.

²⁶ Θρησκευτική και ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. IX, Atena, 1966, pp. 681-685.

²⁷ Θρησκευτική και ηθική Εγκυκλοπαιδεία, vol. III, Atena, 1963, pp. 577-579.

Sfânta Cuvioasă Parascheva – icoană a identității românești și model de pelerinaj a credinciosului creștin ortodox

Arhid. Prof. Univ. Dr. Habil. Gelu Călina,
Pr. Dr. Mircea L. Nincu,
Universitatea „Ovidius” din Constanța

Abstract: Pilgrimage, as a means of witnessing God's presence in the world and the identity of the Romanian nation, a way and objective of knowing and sharing the eternal sacred, constitutes for the Church, in today's ideological space, an essential means of returning the faithful to the values of spirituality authentic and universal Christian orthodoxy, as well as reestablishing contemporary Romanian society, in general, in the mysterious womb of God's eternal works. Pious Saint Parascheva, who occupies a prominent place in the panoply of Romanian saints, can be considered the perfect icon and model of faith and perseverance in confessing Christ for the pilgrims in the Romanian space, and not only for those who seek her and learn from her comfort and help. In the present study, we propose to present the role of the pilgrimage to the relics of the saints, following the model of the life of Pious Parascheva, for the religious and moral revival of the Romanian Orthodox Christian space.

Keywords: pilgrimage, saints, Romanian Orthodox ecclesiological space, Pious Parascheva, path of the saints

Reflecții misionare

Credinciosul creștin caută să întâlnească sfinții pentru că se regăsește în peregrinările și viața acestora. Pentru credinciosul creștin din spațiul ortodox românesc, închinarea la locurile sfinte oferă identitate și autenticitate și constituie o supapă de eliberarea presiunii sociale, politice, istorice sau economice a vremurilor. Minunile pe care le fac sfinții în lume sunt direct legate de modul de viață al Mântuitorului Iisus Hristos Care vindeca și îndrepta natura pe care a creat-o. Repus prin lucrarea sfinților în relație cu Hristos, credinciosul este reechilibrat și stabilit în existență pe calea mântuirii. Pentru el, minunea reprezintă un eveniment concret care se manifestă în lume, care are atât o cauză cât și un rezultat, cauza evidentă

fiind lucrarea lui Dumnezeu Însuși. Pentru că este lucrare divină, minunea este act revelator care nu contrazice legile creației, însă acționează, corectează și reazăază în normal situații care depășesc orizonturile vieții, restabilind valorile cotidianului în limitele ocrotitoare ale firescului.

Ca Dumnezeu, minunile pe care le înfăptuiește Mântuitorul Iisus Hristos au fost și sunt lucrări dumnezeiești, pentru că Acesta le împlinește în lume începând de la creație, continuu. De-a lungul istoriei mintea omului a cuprins pe cele care Dumnezeu a voit să i le descopere. Lucrarea lui Hristos a fost și este relevată prin credință, care face ca limbajul lumii create să redevină accesibil gândirii. Sfântul Apostol Petru exclama, subliniind acest aspect: „Doamne, la cine ne vom duce? Tu ai cuvintele vieții celei veșnice” (Ioan 6, 68). Prin intermediul minunilor Hristos recrează făptura și lumea pe care le nutrește cu lucrarea Sa din Biserică, unde, prin încredințarea ucenicilor, aceștia săvârșesc Sfintele Taine continuând astfel misiunea după modelul Învățătorului. Sfintele Taine sunt izvorul minunilor, gura Sfântului Duh care suflă binecuvântare asupra credincioșilor din Biserică, trupul tainic al lui Hristos, care „luminează pe tot omul ce vine în lume”(Ioan 1, 9) și a dobândi viață veșnică (Ioan 20,31).

Pe drumul vieții Dumnezeu descoperă omului demisiunile esențiale necesare spre a parcurge distanțele pe care orizonturile ce-l înconjură îl cheamă. Acest fapt constituie un argument suficient pentru a căuta pe cineva care să-i fie alături și să-l atenționeze, ca, înțelegându-le, să ia cea mai bună decizie de a le pătrunde taina lor existențială. Prin aceste exerciții de cunoaștere, omul descoperă taina vieții și calea liniștirii personale. Viața însăși i se propune cu toate adâncurile, nesfârșirea și veșnicia sau vremelnicia ei. În acest fel, omul își află locul cale pe care o are de parcurs prin lume, în funcție de care își stabilește idealurile care să-i hrănească rolul și rostul față de sine, de cei din jur și de Dumnezeu. În acest proces edificator de sine Sfintele Taine ale Bisericii îl așază, ca persoană, alături de cel care e Calea Adevărul și Viața (Ioan 14, 6) și îi dăruiește perspectiva învierii și vieții veșnice (Ioan 11, 25).

Prin prisma acestor căutări edificatoare, a defini pelerinajul care se desfășoară în spațiul eclesiologic ortodox românesc, înseamnă a tușa principalele dimensiuni care alcătuiesc pe credinciosul creștin ortodox articulat altarului sfântului lăcaș de cult al Bisericii, unde Hristos euharistic se aduce pe Sine de bună voie, ca jertfă deplină și reală, în timpul Sfintei Liturghii,. Pentru credinciosul creștin ortodox, începând de la nașterea sa în această lume și până la judecata particulară, Jertfa euharistică împlinită de lucrarea Duhului Sfânt în Taina Sfintei Liturghii, constituie epicentrul spațiului eclesiologic românesc. Această Jertfă dumnezeiască motivează perpetuu credincioșii să vină la Hristos. Prin sfintele liturghii pe care

Biserica le săvârșește pentru cei adormiți, Sfânta Euharistie, ca cel mai înalt act mărturisitor al întâlnirii credinciosului cu Dumnezeu, devine și constituie cale și mijloc mântuitor și salvator chiar și pentru cei adormiți întru Domnul. Sintetizând, a fi pelerin în spațiul eclesiologic ortodox românesc înseamnă a rămâne „pe cale alături de Hristos” Cel euharistic, pentru că în „Hristosul euharistic îl putem pătrunde, citi și înțelege pe același Hristos din Cuvântul Scripturii. Cu alte cuvinte, Hristosul Cuvântului se descoperă deplin numai în Hristosul euharistic. Această deosebire de nuanță dintre cele două moduri de împărtășire cu Hristos este cât se poate de evidentă în episodul Emaus petrecut în ziua învierii, descris de Sf. Luca în Evanghelia sa, în cap. 24”¹. Părintele profesor explică cum că: „celor doi ucenici, Luca și Cleopa, mergând spre Emaus, în ziua Învierii, ... li se alătură, la un moment dat, un Străin, care intră în vorbă cu ei, dar fără ca ei să-l cunoască. După ce-i muștră pentru nepriceperea Scripturilor, care vorbeau clar de Patima și Jertfa Aceluia care i-a „deceționat”, „Străinul”, nimeni altul decât Mântuitorul Hristos, ... Efectul s-a arătat imediat. Atât de mult s-au identificat cei doi ucenici cu Cuvântul Scripturii, tâlcuit de „Străinul”, tovarăș de drum cu ei, încât nu s-au mai putut despărți de el. ... Se identificaseră cu El, s-au împărtășit și unit cu Cuvântul Său care îi mângâiasse, liniștise, risipindu-le nedumeririle și oferind răspuns întrebărilor.

Dar în această fază de unire cu Cuvântul, încă nu L-au cunoscut deplin. A fost nevoie de altceva ca să-L cunoască, fapt care se și produce în clipa următoare. Hristos binecuvântează și frânge pâinea, le-o oferă ucenicilor spre mâncare, și deodată, în același moment, li s-au deschis ochii și L-au cunoscut. Dar El s-a făcut nevăzut. Dispăruse? Nu, ci El s-a contopit cu pâinea euharistică pe care a oferit-o ucenicilor spre hrană, săvârșind astfel prima Liturghie euharistică după învierea Sa. Astfel cei doi ucenici sunt primii care se împărtășesc cu trupul lui Hristos euharistic, cel jertfit, mort, înviat și penetrat de energiile Duhului Sfânt. Așadar, cunoașterea și unirea deplină cu Hristos s-a realizat nu în Cuvânt, ci în Hristos cel euharistic”².

În acest fel, Liturghia cuvântului se împlinește prin și în Liturghia euharistică, Taina tuturilor tainelor, în care cuvântul, dintr-un mesaj simplu ce se referă la Hristos, transformă pe credincios pentru că îl implică total în viața Sa reală, dumnezeiască³. Pentru părintele profesor este „limpede că cei

---

¹ Pr. Stelian Tofană, „Sfânta Scriptură într-o lume secularizată: eficiență sau ineficiență?”, în *Plērōma*, anul VIII, nr. 2 (2006), (pp. 7-28), p. 24.

² Pr. Stelian Tofană, „Sfânta Scriptură într-o lume secularizată: eficiență sau ineficiență?”, pp. 24-25.

³ John Breck, *Puterea cuvântului în Biserica dreptmăritoare*, Edit. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999, p. 16.